

Datum: Maandag 26 mei 2008 9u15 tot 13u00

Plaats: Hogeschool-Universiteit Brussel

Verslag: Magali Decloedt

Deelnemers: Yoeri Bellemans (HUB), Joos Callens (C.I.S.), Kim Ceulemans (HUB), Ilse Coene (KdG), Kevin Czornyj (KHLim), Marijke De Prins (HUB), Catharina De Roo (HoGent), Ilse De Ruyter (C.I.S.), Magali Decloedt (DHO Vlaanderen), Rudy Dhont (KHLeuven), Erik Mathijs (KULeuven), Ingrid Molderez (HUB), Philippe Paelman (UGent), An Robberecht (HoGent), Danny Schepens (HoGent), Mon Schepers (KHM), Gie Segers (KdG Hogeschool), Veerle Tulleneers (KHLim), Koen Van de Maele (Katho), Curt Van de Poel (KHM), Eddy Van Hemelrijck (KdG), Christine Vanliedekerke (HUB), Annemie Van Onsem (Artevelde), Els van Orlé (KHM), Steven Van Passel (UHasselt), Cathy Vanfleteren (KHM), Carmen Vanvleymen (KHLim), Tom Van Wassenhove (HoGent), Elke Vanwildemeersch (Ecocampus),

Verontschuldigd: Francis Ascoop (HUB), Griet Beerten (KHLim), Magda Brijssinck (HoGent), Christel Claeys (HUB), Johan Cottyn (Katho), Marc Craps (HUB), Kurt Devooght (HUB), Aimé Heene (UGent), Dirk Le Roy (DHO Vlaanderen/Sustenuto), Eric Lefebvre (UHasselt, prof. em.), Jan Lepoutre (UGent, VNvZ), Céline Louche (Vlerick), Karen Merckx (HoGent), Christine Onkelinx (KHM), Roland Paemeleire (UGent), Lieven Theys (HoWest), Isabel Uitdebroeck (HoWest), Nathalie Vallet (UA), Luc Vanliedekerke (KULeuven), Peter Van Marcke (KHM), Annick Willem (UGent)

Overzicht

1. Inleiding: Lerend netwerk Economie en MVO
2. Voorstelling DHO Vlaanderen
3. MVO: Meer dan een spel
4. Didactische werkvormen
5. Volgende samenkomst

---

1. Inleiding: Lerend Netwerk 'Economie en MVO'

Het thematisch lerend netwerk 'Economie en MVO' is in de eerste plaats een **netwerk** voor en door docenten uit bedrijfseconomische en economische opleidingen en departementen. De doelstelling van het **lerend** netwerk is de uitwisseling en opbouw van kennis omtrent integratie van DO en MVO in de curricula van economische opleidingen, onder meer door het uitwisselen van didactisch materiaal en didactische methodes.

Met dit netwerk willen we zowel verbredend als verdiepend werken. Tijdens de eerste samenkomst wordt aan de hand van "MVO: Meer dan een Spel" een introductie gegeven over MVO. Tevens wordt ook een mogelijke methode gebracht van hoe men met MVO aan de slag kan binnen de lessen. Vandaar ook de bijdrage van Philippe Paelman, waarbij ook andere methoden worden besproken. Tijdens de volgende samenkomsten zullen specifieke thema's aan bod komen, die een eerder verdiepend karakter hebben. Een constante binnen de werking van het lerend netwerk is de uitbreiding van virtuele bronnenlijst op webpagina van het lerend netwerk (zie ook punt 5).

De leden van het lerend netwerk werden na afloop van de samenkomst gevraagd hun voorkeur te geven omtrent de voorgestelde thema's. Voorkeuren kunnen nog steeds doorgestuurd worden naar magali.decloedt@dhovlaanderen.be

Voorstellen zijn:

- **Thema “Scenarioplanning”**

Scenarioplanning is een instrument waarmee de toekomst kan worden verkend – opgelet: niet voorspeld - en zo concreet mogelijk worden gemaakt. Shell is pionier op dit vlak. Vaak wordt ook verwezen naar het Rapport van de Club van Rome uit 1972, 'Limits to Growth'. Voor een bedrijf worden de mogelijke veranderingen in de externe omgeving in de komende 10-15 jaar en verder in kaart gebracht. Het is dus duidelijk een manier om te leren denken op lange termijn.

Mogelijke spreker(s): vertegenwoordiger van Shell (op die manier wordt de praktijk met de theorie verweven), Jan Neekers van FutureConsult.

- **Thema “Duurzaam organiseren”**

Dit thema is afgeleid van Ans Kolk haar pleidooi om meer aandacht te besteden aan duurzaam management in plaats van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Zij stelt voor om MVO niet te doceren als een apart vak, maar om het te integreren in de bestaande vakken. De reden is dat MVO al te vaak wordt voorgesteld als een verhaal van win/win. Interessanter is echter in haar ogen om na te gaan hoe ondernemers omgaan met kwesties die niet direct win/win oplossingen zijn.

Mogelijke spreker(s): Ans Kolk, Hoogleraar Sustainable Management Universiteit Amsterdam.

- **Thema “Transitiemanagement”**

Transitiemanagement is het bewerkstelligen van brede, maatschappelijke veranderingen, zoals duurzaamheid er één is (kan zijn). De huidige samenleving vertoont nog niet de kenmerken van duurzaamheid en bij de politici ontbreekt het vaak aan wil/moed/mogelijkheden/... om duurzaamheid ingang te doen vinden in onze samenleving. Zo lang als er niet ten volle gekozen wordt voor duurzaamheid, zal het voor bedrijven misschien moeilijk zijn om echt werk te maken van MVO. Transitiemanagement helpt om dit proces van een duurzame maatschappij te sturen en is daarom eerder gericht op publieke overheden.

Mogelijke spreker(s): Jan Rotmans, DRIFT, Dutch research Institute for Transitions, Universiteit van Rotterdam.

- **Bedrijfsbezoek**

Een bedrijf dat een voorbeeldfunctie vervult op het vlak van MVO wordt bezocht. Tegelijkertijd wordt er een reflectie aan gekoppeld in de zin van: wat is anders op het vlak van visie, organiseren, strategie, en hoe kunnen studenten worden gemotiveerd met dit andere verhaal.

Mogelijke bedrijven: Alpro Soya, Ecover, Triodos, ...

- **Eigen verwachting/eigen voorstel thema**

Planning

- 1ste samenkomst: 26 mei 2008
- 2de samenkomst: eind augustus
- 3de samenkomst: midden oktober

2. Voorstelling DHO Vlaanderen

2.1. Organisatie

DHO Vlaanderen wordt uitgevoerd door Vlaams Netwerk voor Zakenethiek en Sustenuto, met financiële steun van drie ministers:

- Werk, Onderwijs & Vorming
- Mobiliteit, Sociale Economie & Gelijke Kansen
- Openbare Werken, Leefmilieu, Natuur & Energie

2.2. Doelstelling

DHO Vlaanderen is de nieuwe naam van "Project DOEN!". DHO staat voor Duurzaam Hoger Onderwijs. De doelstelling is het integreren van duurzame ontwikkeling en maatschappelijk verantwoord ondernemen in (Vlaams) hoger onderwijs.

Enkele definities:

*“ Een **duurzame ontwikkeling** is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie zonder daarbij de behoeften van de toekomstige generaties in gevaar te brengen... (Brundtland, 1989)*

... waarbij aandacht gegeven wordt aan de integratie van en de synergie tussen de sociale, de ecologische en de economische dimensie” (Vlaamse Strategie DO)

*“ **Maatschappelijk verantwoord ondernemen** is een proces waarbij ondernemingen vrijwillig streven naar verbetering op bedrijfs- en maatschappelijk vlak door op systematische wijze economische, milieu- en sociale overwegingen (triple P) op een geïntegreerde en coherente manier in de gehele bedrijfsvoering op te nemen waarbij overleg met stakeholders deel uitmaakt van dit proces.” (Interdepartementale Commissie voor DO, 2006)*

2.3. Activiteiten

Thematische lerende netwerken

De thematische lerende netwerken zijn ontstaan uit het overkoepelend lerend netwerk 'curriculum', waarin docenten en opleidingsverantwoordelijken uit verschillende opleidingen en vakgebieden vertegenwoordigd zijn. Daar werd de vraag gesteld naar een meer thematische benadering van lerende netwerken omtrent bepaalde vakgebieden.

Momenteel worden thematische lerende netwerken omtrent vijf opleidingen/vakgebieden ingericht, namelijk:

- Economie
- Sociaal werk
- Toerisme
- Lerarenopleiding
- Ingenieurswetenschappen

Elk thematisch lerend netwerk wordt inhoudelijk getrokken door één of meerdere docenten uit het Vlaams hoger onderwijs. Het thematisch lerend netwerk 'Economie en MVO' wordt getrokken door Ingrid Molderez, docente aan de Hogeschool-Universiteit Brussel.

Voor de verschillende thematische lerende netwerken is ook een webpagina voorzien op www.dhovlaanderen.be. Op deze webpagina's kan u onder meer verslagen, deelnemerslijsten en inhoudelijke informatie terugvinden. De webpagina van het lerend netwerk 'Economie en MVO' vindt u door op de homepage www.dhovlaanderen.be op 'curriculum' te klikken en vervolgens in de linker kolom naar '[Economie](#)' te gaan.

Inventaris van initiatieven omtrent duurzame ontwikkeling in hoger onderwijs

De inventaris geeft een duidelijk, gestructureerd en actueel overzicht van initiatieven en projecten, met betrekking tot duurzame ontwikkeling en maatschappelijk verantwoord ondernemen, van de Vlaamse hogescholen en universiteiten. In deze databank kan je inspiratie vinden om duurzame ontwikkeling (verder) te integreren binnen je onderwijsinstelling. Ontbrekende initiatieven kunnen online aangevuld worden. Figuur 1 geeft een overzicht van initiatieven omtrent MVO in de curricula van economische richtingen.

The screenshot shows the website interface for DHO Vlaanderen. The top navigation bar includes 'HOME' and 'STUDENT'. The main header features the DHO Vlaanderen logo and a banner for 'Project DOEN! wordt Duurzaam Hoger Onderwijs Vlaanderen'. A left sidebar contains a menu with items like 'OVER DHO VLAANDEREN', 'ONZE DOELGROEP', 'LERENDE NETWERKEN', 'INVENTARIS DO IN HO' (highlighted), 'TREFDAG', 'DHO INTERNATIONAAL', 'PRESENTATIES', 'NIEUWS', 'LINKS', and 'CONTACT'. The main content area is titled 'curriculum' and lists various MVO initiatives with their corresponding institutions:

Initiatief	Instituut
Economie: Aandacht voor MVO in het reguliere curriculum	- HoGent
Economie: Projecten Bedrijfsvertaler-talk	- HoGent
Economie: Module rond MVO	- HoGent
Economie: Gastsprekers MVO	- KaHoSI
Economie: keuzevak 'economie en ethiek'	- UGent
Economie: Opleidingsonderdeel MVO	- UGent
Economie: duurzaam ondernemen in bedrijfsmanagement	- KHM
Economie: opleiding Milieu- en Preventiemanagement	- HUBrussel
Economie: ECHOes of Sustainability	- KHLeuven

Figuur 1: initiatieven omtrent MVO in economische richtingen

Enkele andere activiteiten van DHO Vlaanderen:

- Ondersteunen van trefdagen omtrent duurzaam hoger onderwijs, die georganiseerd worden door de verschillende associaties van hogescholen en universiteiten.
- Workshops aan bestaande commissies omtrent onderwijs en logistiek beheer van associaties en VLIR/VLHORA
- In samenwerking met Ecocampus en Sociale Economie op de Campus organiseert DHO Vlaanderen een disseminatieactiviteit, namelijk een "Marktplaats omtrent Duurzame Ontwikkeling in Hoger Onderwijs", op 7 november 2008.
- Vanuit de ervaring van DHO Vlaanderen wordt inbreng gegeven voor de Vlaamse Strategie Educatie Duurzame Ontwikkeling
- Mogelijkheden nagaan om duurzame ontwikkeling te integreren in accreditatiecriteria
- Integratie in Europees netwerk

Voor meer info omtrent DHO Vlaanderen,

zie: www.dhovlaanderen.be of mail naar magali.decloedt@dhovlaanderen.be

3. MVO: Meer dan een spel

MVO is meer dan een spel: MVO is geen surplus, maar een integraal onderdeel van de bedrijfsvoering.

Tijdens cruises naar verre bestemmingen ondervinden de spelers gaandeweg wat MVO (Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen) kan betekenen. Iedere ploeg krijgt de verantwoordelijkheid over een cruiseschip met haar bemanning en passagiers. Tijdens de reis verzeilen de deelnemers in allerlei situaties. Ze moeten zorgen dat de onderneming voldoende winst maakt, dat rekening worden gehouden met de

impact op het milieu en met alle andere betrokken partijen. De deelnemers maken keuzes en dragen hiervan ook de gevolgen op korte en op lange termijn.

In totaal worden drie cruises gemaakt per cruiseschip. Na afloop van de eerste cruise wordt gereflecteerd over evenwichtige keuzes tussen economische, ecologische en sociale afwegingen. Na de tweede reis wordt dieper ingegaan op de impact van beslissingen op korte en op lange termijn. Bij de derde cruise staan stakeholderdialoog en ethische dilemma's centraal.

Het spel wil een methodiek aanbieden om ethisch en duurzaam ondernemen op een praktijkgerichte manier in de klas aan te bieden.

Meer info over het spel kan u verkrijgen via het Centrum Informatieve Spelen of via Marijke De Prins (marijke.deprins@hubrussel.be).

4. Didactische werkvormen

Door Philippe Paelman

4.1. Uitgangspunt: visie op diversiteit

Het woord diversiteit mag dan al nieuw zijn. De betekenis die erachter schuilgaat, is dat veel minder. In elke samenleving waarin burgers als min of meer vrije individuen met elkaar omgaan, zijn de confrontaties met diversiteit talrijk.

Diversiteit betekent verscheidenheid. Mensen kunnen op heel veel vlakken van elkaar verschillen en het is die veelheid die in het begrip diversiteit wordt ingebouwd. Een opdeling van diversiteit in een aantal categorieën, zoals religieuze diversiteit, etnische diversiteit of seksuele diversiteit is weliswaar populair en kan op het eerste gezicht misschien verhelderend werken, maar op de keper beschouwd gaat het dikwijls om veralgemeningen en stereotypen die onrecht doen aan zowel de meervoudige persoonlijkheid van individuen als aan de complexiteit en dynamiek van de sociale werkelijkheid.

4.2. Omgaan met diversiteit

Wat moet een individu allemaal in zich hebben, kunnen en weten om een succesvolle omgang met diversiteit te realiseren?

1. Diversiteit zien als een normaal fenomeen waar iedereen dagelijks in verschillende situaties mee te maken krijgt (normaliteit).
2. Vooroordelen en veralgemeningen waar mogelijk en wenselijk vermijden; zich bewust zijn en zich onthouden van elke vorm van discriminatie (onbevooroordeeldheid en non-discriminatie).
3. Gebeurtenissen, contexten en personen vanuit verschillende perspectieven bekijken (multiperspectiviteit).
4. Functioneren in verschillende contexten, steeds wisselende omstandigheden en nieuwe situaties (flexibiliteit)
5. Kiezen voor dialoog en samenwerking
6. Leren van andermans visies, ervaringen en competenties (leren-van-elkaar)

4.3. Werkvormen

Er is een groot scala van werkvormen mogelijk (aanbiedende werkvormen, gespreksvormen, samenwerkingsvormen, individualiserende werkvormen en combinaties van de verschillende vormen). Afhankelijk van de context en de inhoud, kan gekozen worden voor de gepaste didactische werkvormen. De werkvorm bepaalt de mate van interactie en de mate waarin diversiteit benut wordt. Philippe Paelman gaat dieper in op het groepswerk en meer concreet het "coöperatief leren".

Groepswerk

Via de didactische werkvorm “de legpuzzel” (zie verder) gaat de groep de voor- en nadelen en voorwaarden van een groepswerk na.

- Voordelen:
  - competentieontwikkeling
  - kruisbestuiving
  - Zelfstandig leren werken door samen te werken
  - Rijkere uitkomst
- Nadelen:
  - Sommige studenten zijn dominant, waardoor anderen geen inbreng kunnen doen
  - Liftersgedrag
  - Tijdrovend en soms moeilijk om samen te komen na de lessen
- Voorwaarden voor goed groepswerk
  - Heterogene samenstelling
  - Doelen duidelijk en vooraf gekend
  - Goede begeleiding

Coöperatief leren

Coöperatief leren is een vorm van een groepswerk. Het heeft vijf kenmerken

- Positieve wederzijdse afhankelijkheid
- Elke student is individueel aanspreekbaar, verantwoordelijk voor de groep
- Directe interactie
- Aandacht voor sociale vaardigheden
- Aandacht voor het groepsproces

Een voorbeeld: Bespreking van “de sociale verantwoordelijkheid van een bedrijf met studenten in het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen” met de didactische methode “legpuzzel”

Stap 1 : Begin in de stamgroep

Geef elke student in de **stamgroep** de opdracht om na te denken over wat de sociale verantwoordelijkheid van een bedrijf betekent voor één van onderstaande thema's:

- Economisch
- Wettelijk
- Ethisch
- Filantropisch

Dit moet vervolgens individueel worden beantwoord

Stap 2 : Naar de expertgroep

Alle studenten met hetzelfde onderwerp komen vervolgens bij elkaar in de **expertgroep**. Hierbij bediscussiëren zij de opdracht en zien er op toe dat iedere student de leerstof beheerst. Op deze manier worden deze studenten de experts voor dit onderdeel. Tenslotte gaan ze gezamenlijk na hoe het bestudeerde materiaal het beste aan de andere studenten van de stamgroep uitgelegd kan worden.

Stap 3 : Terug in de stamgroep

De experts keren terug naar hun **stamgroep** en leggen aan elkaar uit wat ze van het onderwerp weten. Hierbij wordt het materiaal dat de vier experts bij elkaar brengen geïntegreerd zodat elke student zich een expert mag beschouwen wat het hele onderwerp betreft. Door hun afzonderlijke puzzelstukjes bij elkaar te leggen, leggen ze de hele puzzel. Tot slot zien ze er op toe dat iedereen begrijpt wat de sociale verantwoordelijkheid van een bedrijf is/kan zijn.

Toetsing

De studenten leggen individueel verantwoording af van het geleerde, bijvoorbeeld in de vorm van een examen of deel van het groepsproduct.

4.4. Maatschappelijke relevantie van coöperatief leren

Wanneer de vacatures gescreend worden, blijkt dat steeds minder belang wordt gehecht aan diploma's en dat vaardigheden centraal staan.

Volgende vaardigheden worden frequent gevraagd:

- Plannen
- Communiceren en informeren
- Samenwerken
- Abstracte, theoretische problemen oplossen
- Veranderingen aanvaarden
- Creatief denken en handelen
- Levenslang bijleren
- Initiatief nemen

Reflectie: Bereiden we de studenten écht voor op hun toekomstig professioneel leven?

5. Didactisch materiaal

Tijdens de lunch werd de gelegenheid geboden om boeken m.b.t. Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen/ Corporate Social Responsibility en Duurzame Ontwikkeling in te kijken. Ook lagen een aantal werken klaar om mee te nemen, zoals:

- HET IVOOR: docentenhandleiding en –training
- Duurzaam Internationaal Ondernemen. 50 landen wereldwijd in actie en dialoog. Een publicatie van Flanders Investment & Trade, Kauri & Sustenuto (2007).
- Rosy, A. & Le Roy, D.(2007). Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Van goede indruk maken, naar duurzame indruk achterlaten. SERV
- DHO Nederland Jaarboek 2007. De maatschappelijke rol van hoger onderwijsinstellingen.

De boekenlijst is als bijlage toegevoegd. Ze is ook raadpleegbaar via de [webpagina](#) van het lerend netwerk (www.dhovlaanderen.be → Curriculum → Thema: Economie).

6. Volgende samenkomst

Het thematisch lerend netwerk zal een tweede keer samenkomen eind augustus/begin september. Een derde samenkomst wordt gepland in het midden van oktober.